

John Arnes

V.

Erik Arup.

22. november 1876—25. september 1951.

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 4. april 1952.

Af **C. O. Bøggild-Andersen.**

Natten til d. 25. september 1951 afgik fhv. professor Rostgardianus i historie ved Københavns Universitet, dr. phil. Erik Arup, medlem af dette selskab fra 1935, efter længere tids sygdom ved døden, nær ved 75 aar gammel.

Erik Ipsen Arup stammede paa fædrene side fra landsbyen Arup i V. Hanherred, hvor slægten har levet saa langt tilbage kirkebøgerne rækker. Hans tipoldefader var Erik Mikkelsen, kaldet Jerrig Mand, et kendingsnavn, som ogsaa brugtes om oldefaderen Jens Eriksen Mand. En broder til denne, Johannes, blev høker i København og kaldte sig Arup. Dette navn tog ogsaa hans brodersøn Niels Christian Jensen Arup, en tid brændevinsbrænder, vist i Roskilde, senere gaardejer i Brøndbyerne.¹ Af dennes sønner gjorde to, Johannes og William Arup, deres navne kendte ved betydelige indsatser paa henholdsvis veterinærvæsenets og forretningslivets omraade. En tredie søn, Erik Arups fader, Peter Arup — gift med Malvina Christine, datter af skippersonnen fra Rønne, terrakottafabrikant Peter Ipsen og den i Køge fødte købmandsdatter Christine Louise Bierring — var læge i Slingerup, hvor den senere historiker fødtes. I lægeboligen her voxede Erik Arup op i »den lykkelige frihed«, som han i sin doctorvita takker sine forældre for. Som latinskoleelev boede han hos mormoderen, der ledede »P. Ipsens Enkes Kgl. Hof-Terracottafabrik« i Utterslev.

I den bog, som blev Arups sidste, det smukke mindeskrift fra 1941 over Viggo Hørup, en anden vest-nordsjællander, taler han om, hvor svært det altid er for »en Landsbydreng, uanset fra hvilket Hjem han kommer, at falde helt til Rette i en køben-

¹ For oplysninger om slægten Arup skylder jeg hr. læge Chr. J. Roelsgaard, Vejle, tak.

havnsk Gymnasieskole . . . Skolelivets Tvang vil længe synes ham trykkende og indsnævrende over for den Frihed, han fra Livet paa Landet, Samlivet med den frie Natur, er opvokset i og vænnet til«. Der er vidnesbyrd om, at Erik Arup modtog varige indtryk af Slangerup- og Utterslevegns natur og folkeliv. Han priser et sted Hørup for, at han »var saa velsignet bundet til det konkrete«. I den henseende var Arup i slægt med den store radikale politiker og journalist, til hvis aandsretning og samfundssyn han siden sluttede sig, og med bønderne fra barndommens egne.

Trods sin slægts praktiske traditioner nærrede han dog fra sin tidligste barndom »stærk kærlighed til historisk læsning«, og da han 1894 var blevet student med udmærkelse fra Nørrebros Latin- og Realskole, var han ikke i tvivl om, at han vilde studere historie. »Ungdommelig umodenhed«, hedder det i hans doctorvita, »lod det synes mig ønskeligt hermed at forene det theologiske (studium)«, hvorfor han 1895 tog ikke blot filosofikum, men ogsaa hebraicum, begge med udmærkelse. Ret tidligt synes det at have klaret sig for den unge student, at — for igen at citere Hørupbiografien — den »klassiske Literatur, som danske kristne og konservative Fædre dengang med Glæde lod deres Sønner opdrage i, fordi de fra deres egen Skolegang var vænnet til at anse Kendskabet dertil for Essensen af akademisk Dannelse, indeholdt Punkt for Punkt Miner, som, hvis de kom i Virksomhed, maatte sprænge den Verden, hvori disse Fædre levede og hvorpaa de troede, i Luften«. Nogen dybere aandelig krise, hvis fraværelse han ogsaa med tilfredshed mener at kunne konstatere for Hørups vedkommende, synes han dog ikke at have gennemgaaet. Maaske har han modtaget nogen paavirkning af Harald Høffding, til hvis søn, historikeren Hans Høffding, han knyttedes i nært venskab, men den berømte filosof stod dog i alt fald senere for ham som »en temmelig konservativ Tænder«.

Med stor energi dyrkede han det historiske studium. I sin nekrolog over Kr. Erslev fra 1930 klager han over, at Erslevs interesse for den stadig voxende skare af historiestuderende fra midten af 90'erne kølnedes, men han mindes dog med begejstring de øvelser, som den danske kildekritiske metodes banebrydende mester, hvis »skinnende klarhed og knaphed« han i en anmeldelse fra 1915 priser, i efteraaret 1896 hver søndag morgen i sit hjem afholdt med ham og Jeppe Aakjær, der begge var forhindret

i at følge universitetskurserne. Ogsaa Erslevs forelæsninger over det 16. aarh.s verdenshistorie greb ham. Johs. Steenstrup gav han siden det skudsmaal, at han »var hele sit liv en ufortrøden bekæmper af al kritisk forskning« og lod sine studenter benytte Allens vel for sin tid fortrinlige, men nu helt forældede haandbog i Danmarkshistorien. Den af sine universitetslærere, han kom til at staa nærmest, var aabenbart den fra 1899 til universitetet knyttede J. A. Fridericia, i hvem han saa en »langt mere følelsesfuld og universel aand« end Erslev. 1898 vandt han universitetets guldmedalje for en af Erslev stillet opgave om Huitfeldts kilder til Christiern I.s og Hans' historie; et bearbejdet brudstykke af afhandlingen, om Arvid Trolles tabte optegnelser om kong Hans' tog til Sverige 1497, udgav han 1908 i Hist. Tidsskr. (HT, 8, I, 383—94). Guldmedaljen »styrkede«, siger doktorbiografien, »mit hidtil svage haab om, at jeg kunde tænke mig en fremtid som historisk forsker«. 1901 tog han magisterkonferens, noget forsinket ved, at han gennem sin studietid havde arbejde i »Creditkassen for Landejendomme i Østifterne« (hvis historie han skrev 1916).

Arbejdet i Creditkassen og samtaler med farbroderen, veterinærkonsulent Johs. Arup i Hamburg, vakte hos ham »en overbevisning om vigtigheden af at gøre menneskenes praktiske virksomhed til genstand for den historiske forskning«. Saaledes doktorbiografien. Sandsynligvis har ogsaa studiet af tyske og engelske økonomisk-historiske forskere i saa henseende øvet indflydelse paa ham. Maaske ogsaa Marcus Rubins værker om Københavns og Danmarks historie 1807—39, der udkom 1892 og 1895, og om hvilke han i sin nekrolog over Rubin fra 1925 skriver, at de ved at gøre den økonomiske historie til det faste udgangspunkt indførte »et helt nyt og moderne synspunkt« i dansk historieskrivning (HT, 9, III, 101—03). Bidrag, til dels af høj værdi, til studiet af baade landbrugets og bondestandens, handelens og haandværkets historie i Danmark og af svundne tiders demografiske forhold i vort land fattedes vel ikke før Rubin. Men Arup havde ret i, at politiske synspunkter var de absolut dominerende i den førende danske historieskrivning, ogsaa Erslevs og Fridericias. Mere sine egne veje, bestemte især af hans stræben efter at forstaa vort folks ældste historie i alle dens aspekter, gik Johs. Steenstrup i sin i flere henseender geniale forskning, som Arup

aldrig lærte fuldt at værdsætte, som den fortjente. Det bør tilføjes, at den manglende forstaaelse i nogen grad var gensidig.

I den første tid efter konferensen nærrede Arup ønske om at forene videnskabelig og praktisk virksomhed. Uden held søgte han ansættelse i konsulatsvæsenet og arbejdede en tid i Ritzaus Bureau. Samtidig aflagde han imidlertid fremragende vidnesbyrd om, hvor ypperligt han evnede at gennemføre undersøgelser efter Erslevs og Fridericias kritiske metode: den smukke og for forstaaelsen af den danske statsomvæltning 1536 betydningsfulde lille opsats om »Det saakaldte Klageskrift mod Bisperne 1536« (HT, 7, II, 1900) og den store afhandling »Den finansielle Side af Erhvervelsen af Hertugdømmerne 1460—1497« (HT, 7, IV, 1902—04). Denne afhandling viser Arups trang til at fremdrage de finansielle og økonomiske faktorer i det historiske hændelsesforløb. Knapheden paa bevarede regnskaber til belysning af Christiern I.s gældsforhold til Hertugdømmernes adel tvang ham i samme afhandling disse ord i pennen: »Den store sammenhæng maa derfor skabes ved egne gætninger, hvad der frembyder store muligheder for fejl«. Et program og et problem af stor rækkevidde for den 26-aarige historikers senere forskning var her rejst. Ud fra samme syn kritiserer han i den samtidige store og tankevækkende recension af William Christensens »Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede« (HT, 7, IV, 1904) forfatterens svigtende evne til af de med stor akribi udvundne enkeltheder at konstruere et overbevisende helhedsbillede af udviklingen.

Det var Fridericia, i disse aar redaktør af Hist. Tidsskr., der gav Arup selvtillid og mod til at samle sig om et større arbejde af handelshistorisk art. Ved drøftelser med venner inden for det praktiske handels- og retsliv, direktør V. Hassing og overretssagfører V. Byrdal, søgte den unge forsker samtidig at vinde større klarhed over en række spørgsmaal. Det emne, han valgte, var den i ældre europæisk handel saa betydningsfulde indkøbs- og salgskommission. Til dels lod de spørgsmaal, han stillede, sig løse ved hjælp af trykte kilder og trykt litteratur, men understøttelser satte ham ogsaa i stand til under studicophold i London, Hamburg og Berlin 1904—05 at udnytte arkivalisk materiale og ikke i Danmark tilgængelige ældre tryksager. Resultatet blev disputatsen fra 1907: »Studier i engelsk og tysk Handels Historie. En Undersøgelse af Kommissionshandelens Praksis og Theori i

engelsk og tysk Handelsliv 1350—1850« — sikkert, hvad angaar det behandlede tidsrum, den mest omspændende og m. h. t. bogstavpladser mest omfattende historiske doktorafhandling, som er forsvaret i Danmark. Selve hovedproblemet — ændringerne indenfor engelsk og tysk handels- og retsliv i forholdet mellem kommittent, kommissionær og medkontrahent — er ret specielt. Men ved at paavise, hvorledes forskellen i udformningen af den positive engelske og tyske rets regler om kommissionsforholdet har »sine dybeste aarsager i og sin naturlige sammenhæng med engelsk og tysk handelslivs forskelligartede historisk-praktiske udvikling« (s. 486), hæver Arup, som Fridericia betonedede i sin forstaaende anmeldelse, »det rent formelle Emne op i en betydningsfuldere Sfære« (HT, 8, I, 396f.). Værket yder saare vægtige bidrag ikke blot til handelens retshistorie, men til klarlæggelse af en række betydningsfulde sider og afsnit af europæisk handels- og industrihistorie i det halve aartusinde, det omspænder. En gennemgaaende grundtanke, den, at de forskellige folks og omraaders handelsformer og handelssomfang frem for alt beror paa karakteren af deres handel og af de omsatte varer og paa den større eller mindre efterspørgsel efter disse, mens omskiftelser i handelsveje og handelspolitik er mere sekundære foreteelser, er ikke fri for ensidighed, men i høj grad frugtbar. Fra først til sidst præges bogen af Arups trang til og glæde ved at naa ned til omsættningens konkrete grundlag: varerne, produkterne, og at klarlægge alle enkeltled i omsættningens processen. Trods visse mangler, bl. a. stedvis vel stor bredde i fremstillingen, tør afhandlingen stadig betegnes som dansk økonomisk historieforskningens ypperste værk. Sørgeligt blot, at den aldrig oversattes paa noget verdenssprog og derfor kun kendes af dem, der læser dansk. Var den ved sin fremkomst blevet oversat til engelsk eller tysk, vilde den 30-aarige historiker med et slag have vundet et højt anset navn i international historisk videnskab. Arup, der i disputatsen — hvortil følger sig den skarpsindige afhandling fra 1905 i *Nationalok. Tidsskr. om »Den europæiske Regalimes Oprindelse«* — viste en universalhistorisk spændvidde som faa andre danske historikere, vandt aldrig et navn uden for Norden. I nogen grad skyldtes det vel, at han aldrig havde større trang til deltagelse i internationale fagkongresser. Han hørte, som sin geniale fagfælle i 18. aarh. Hans Gram, til de stærkt stavnsbundne naturer. Men

det hang ogsaa sammen med arten af den store opgave, han snart skulde sætte sig.

Han havde, mens han gjorde disputatsen færdig, 1906 gjort vikartjeneste i Rigsarkivet. 1908 fik han Carlsbergfondets understøttelse til et aars studierejser til Lübeck, Hamburg og London, men rejsen afbrødes, da han s. a. blev underarkivar i udenrigsministeriet, hvor han som arkivar 1909—14 med stor dygtighed gennemførte en højst paakrævet nyordning af arkivet. Da hans parti, det radikale, for 2. gang dannede ministerium, udnævntes han derpaa 1914 til departementschef i konseilspræsidiets og fungerende statsraadssekretær. Det var imidlertid ingenlunde hans ærgerrighed at fortsætte i denne for en dansk historiker meget usædvanlige høje embedsstilling. Hans kald var historien, og han vilde være universitetslærer. Han følte sig forbigaaet ved besættelsen af Fridericias professorat i 1913. Da Erslev 1916 forlod universitetet for at blive rigsarkivar, var Arup imidlertid selvskreven som hans efterfølger. Som professor i historie, med middelalderen og den kritiske metode som særlige undervisningsfelter, virkede han til 1947, fra 1935 som professor Rostgardianus.

Forlængst havde han, da han overtog professoratet, gjort op med sig selv, hvad der i første linie skulde være hans videnskabelige opgave. Marts-april 1908 havde han til 2. udgave af Hagerups »Illustreret Konversationsleksikon« skrevet en artikel om Danmarks historie, der 1921 med titlen »Rids af Danmarks Historie«, ført frem til 1920, udgaves som bog til hjælp for de studerende. Kort efter artikelens fremkomst modtog han forlagets opfordring til at skrive en større fremstilling af den danske historie, tænkt som afløser af Allens haandbog. Fra nu af kom, naar undtages den fortrinlige lille oversigt »Varehandelens Historie i Omrids«, skrevet til Hages Haandbog i Handelsvidenskab (1918) og enkelte anmeldelser, hele hans videnskabelige arbejde til at dreje sig om Danmarkshistorien. Af denne i dens helhed gav han ogsaa paa engelsk et rids i 14. udgave af »The Encyclopædia Britannica« (1929—31) — der desværre i encyklopædiens sidste udgave (1947) er afløst af en langt ringere fremstilling ved en amerikansk historiker.

I anmeldelsen af William Christensens forvaltningshistorie fra 1904 havde Arup i tilslutning til Erslevs jævnforelse af Valdemars-tiden i Danmark med Karl den stores tid i Frankrig — »utvivlsoomt

den dybsindigste og frugtbareste tanke i moderne dansk historieskrivning« — skitseret den danske stænderudvikling, der først begyndte med handelsstandens væxt i 15. aarh., da ude i Europa stændernes indflydelse var paa retur og kongemagten i stærk stigning. Herved og ved den manglende mulighed for en dansk industri og for en storhandel, som kun — det uopnaaelige — herredømme over Østersøen kunde skabe, hemmedes stænderudviklingen paa dansk grund. »Som før og senere blev det da jorden alene, der i Danmark betød rigdom og magt« (HT, 7, IV, 557). Her var udtalt en tanke, Arup aldrig siden slap. Den træder frem i ridset fra 1908, der ogsaa i andre henseender anslaaer temaer, som skulde komme igen i den store Danmarkshistorie: fremhævelsen af landsbyen som det danske samfunds urkerne, den danske kongemagts sene udvikling, de haarde domme over enhver krigersk expansions- eller aggressionspolitik, afstandtagen fra »nationalistisk« betonedede synspunkter. Ogsaa den dybtgaaende recension fra 1915 af Henrik Schücks 1. bind af »Svenska folkets historia« (HT, 8, VI, 1915—17, 127—45) former sig i flere henseender som et udkast til det store værk. Schück roses for sin udnyttelse af arkæologiens resultater, sit sunde blik for de samtidige eller primære kilders forrang og for landskabslovene som hovedkilder til samfundshistorien og for kongedømmets sene væxt i Sverige som i Danmark. Men skarpt forkastes som helt uhistorisk den vidtspændende »Østersøpolitik«, Schück tillægger Sveakongerne i 9., 10. og 11. aarh., og fremfor alt bebrejdes det ham, at han alt for meget har skudt til side »selve det svenske folk og det arbejde, der er dets egentlige og sande historie«. »Som den danske byggede ogsaa den svenske bonde fremtiden og samfundet op ikke blot paa tinget, men ogsaa i sit hverdagslige arbejde.«

Stort var det mod, som Arup viste, vældig den byrde, han — ikke uden berettigelse — følte kraft og evne til at skuldre, da han paatog sig ene mand at skrive en større sammenfattende skildring af vort folks historie ud fra ny synspunkter, bygget i alt fald paa gennemarbejdelse af alle de vigtigere trykte kilder og specialundersøgelser. Uhyre meget var der skrevet og udgivet, siden C. F. Allen 1836—40 skrev sin »Haandbog i Fædrelandets Historie«, og ikke mindst siden dens 8. og sidste, af Fridericia reviderede udgave kom i 1881. Netop da, omkring 1880, satte Edv. Holms, A. D. Jørgensens, Johs. Steenstrups, Fridericias og

Erslevs forsknings- og nyrydningsarbejde ind paa en række omraader af dansk historie, det, hvis hovedresultater blev lagt frem for en bredere læserkreds omkring aarhundredskiftet i »Danmarks Riges Historie«, samtidig med at de ældre kuld af mestrenes elever gik i gang med specialstudier paa ny felter. »Danmarks Riges Historie« var skrevet af en række forskere, som langt fra havde samme helhedsopfattelse af vor historie, og Erslev kunde, da han i sin rektortale 1911 vurderede »Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie«, med grund udtale: »Maaske vil en senere Tid sige, at dette Slægtled ikke er naaet til et stort samlet Syn paa vor Fortid, og at det derfor ikke har haft Øje for den dybe Forbindelse mellem vort Folks Fortid og dets Fremtid«. Allens haandbog kan kortelig karakteriseres som nationalliberal i sit helhedssyn, og Adam Fabricius' meget læste Danmarkshistorie og A. D. Jørgensens »Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie«, der gør Sønderjyllands skæbne til vor histories røde traad, bærer stærke spor af den nationalliberale opfattelse. Johan Ottosens »Vor Historie«, fortjenstfuld bl. a. ved sin fremdragelse af det fælles i nordisk udvikling, søgte i sin fremstilling at indføje resultaterne af de sidste tiaars store nordiske forskergerning, men laa i sit helhedssyn A. D. Jørgensen nær.

»Hver tidsalders åndspræg og tænkesæt«, siger Poul Nørlund i sin fint forstaaende anmeldelse af 1. bind af Arups »Danmarks Historie« (Tilskueren, 43. aarg., 1926, I, 116), »er hidindtil blevet genspejlet i dens historieopfattelse, og således må det også blive ved med at være«. Arup vilde give en skildring af dansk historie ud fra de synspunkter i hans samtid, som stod for ham som de mest fremskredne, baade hvad samfundssyn, kausalitetsfaktorer og kritisk metode angik. Han havde, som Erslevs andre elever, modtaget meget stærke indtryk af mesterens forskningsmaade. Men han var af natur en kætteraand, indstillet paa at prøve ogsaa sine læreres metode og resultater. Heri styrkedes han i høj grad af sine svenske venner, Lundehistorikeren Lauritz Weibull og dennes yngre broder og elev Curt Weibull. Med grundlag i Erslevs og deres fader Martin Weibulls metodik, som de stræbte at videreudvikle og forfine, underkastede Weibull'erne i en række arbejder med stort skarpsind, men ogsaa stor skarphed, rettet frem for alt mod Johs. Steenstrups, Nordens ældste historie og Danmarks-historien til o. 1200 en kildekritisk omvurdering, med forkastelse

af yngre og afledede kilder og paavisning af hagiografisk og anden tendens hos de middelalderlige historieskrivere. Et beslægtet rydningsarbejde foretog samtidig for den ældste norske histories vedkommende Halvdan Koht og Edv. Bull, der til fælles med Arup tillige havde den stærke betoning af de økonomiske aarsagers og klassebrydningernes betydning. Paa mange punkter kunde Arup udnytte den skaanske, paa visse ogsaa den norske kritiks resultater. Paa mange andre var imidlertid egne forstudier nødvendige. Enkelte af disse publicerede han, saaledes for middelalderens vedkommende — ved siden af den ældre afhandling om Hertugdømmernes erhvervelse — især den banebrydende afhandling »Leding og Ledingsskat i det 13. aarhundrede« (HT, 8, V, 1914—15, 141—237), der rokkede ved troen paa landskabslovenes betydning som kilder til tiden før deres egen, men samtidig søgte paa grundlag af dem at forstaa det 13. aarh.s danske militær- og finansvæsen, og afhandlingerne »Om Overleveringen af Valdemar 3.s Haandfæstning og om Kirketienden i Danmark i 13. og 14. Aarhundrede« og »Kong Svend 2.s Biografi« (Scandia I, 1928, 258—80; IV, 1931, 55—101). Flere vægtige anmeldelser følger sig hertil.

Ud fra den overbevisning, at ikke mindst den nyere danske historie trængte til en kritisk revision, søgte Arup samtidig at vise, hvilke grundsætninger der her burde anvendes. Optakten gav den friske og i formen blændende afhandling om »Rantzau-Ascheberg« fra 1913 (HT, Festskr. til Edv. Holm, 3—19). Han vilde her, over for Edv. Holms sympati i det vældige og banebrydende værk om det 18. aarh.s danske og norske historie med »den rigtige, den sejrende, den harmoniske Side«, søge at forstaa ogsaa et af nederlagets børn og hans skæbne. Saa fulgte »Kritiske Studier i nyere dansk Historie«: afhandlingen om Bernstorff d. æ.s forhold til U. A. Holstein, »Intermezzo. Bernstorff og Moltke« — fremkaldt ved Aage Friis' kritik af Rantzau-Ascheberg-afhandlingen, »David og Hall. Krisen i Danmarks Historie 1863« og, som svar paa Friis' imødegaaelse af de her fremsatte synspunkter, »Danmarks Krise 1863« (HT, 9, I, 1918, 129—213; II, 1921, 78—125; Scandia I, 1928, 119—79; III, 1930, 1—50).

Det var Arups, i det hele rigtige opfattelse, at den strenge kildekritik kun i begrænset grad var trængt igennem i behandlingen af tiden efter 16. aarh. og at dette stærkt maatte svække

de fremstillinger, som var givet af de sidste tre aarhundreders historiske udvikling. Han afviste samtidig kravet om, at historikeren altid som grundlag for sin opfattelse »maa have et samtidigt eller dog primært kildested, hvor netop denne bestemt udtales; quod non est in actis non est in mundo«. »Historikerens arbejde gaar ud paa af de samtidige eller dog primære kilder gennem kildekritik at udsondre sikre kendsgerninger, udfra hvilke han skriver sin skildring og danner sig sin opfattelse af begivenheder og personer, uanset om denne hans opfattelse allerede er formet i ord i en eller anden af selve de samtidige eller dog primære kilder, hvilket altid vil bero paa en tilfældighed, eller ikke« (Scandia III, 47 f.). Historikeren skulde kunne »læse mellem linierne« i sin kilde. Allerede i sin ungdom havde Arup, som før nævnt, hævdet historikerens ret til at skabe sammenhæng ved egne gætninger. Den samme for hans indtilling og forskerpsyke karakteristiske synsmaade træder frem, naar han i den i øvrigt saare kritiske behandling af Vilh. Grønbechs religionshistoriske metode fra 1914 (Rec. af »Religionsskiftet i Norden«, HT, 8, V, 106—20) kan give Grønbech ret i, »at det at skrive Oldtidshistorie er at digte«, at dette »til en vis Grad gælder om al Historieskrivning, og at det maaske var bedre, om Sprogbrugen tillod at erstatte Udtrykket: at skrive Historie med Udtrykket: at digte Historie«. Hvor der i kilderne findes mange givne kendsgerninger, gælder dog, at »kun i Realiteternes Sammenstilling finder Digtet sin Plads«. Og for ældre perioder er problemet: »at digte over de Kendsgerninger, der virkelig kan udsondres af Kilderne som tilforladelige, over dem alle, ikke imod dem og ikke udover dem« (sst. 107 f.) — ord, som baade Lauritz og Curt Weibull medunderskrev.

En i enkeltheder gaaende vurdering af Arups afhandlinger er naturligvis her udelukket. Hans angreb paa hævdvundne anskuelser var egnet til at udæske og mødtes med modangreb. I visse tilfælde kunde kritiken paavise mangler i bevisførelse og resultater. Om alle afhandlingerne gælder dog, at de yder positive, ofte meget betydningsfulde bidrag til en rigtigere forstaaelse af dansk historie. Og de har, ikke mindst ved den originalitet og kraft, hvormed Arup tog sin videnskabs »prima principia« op til drøftelse, virket umaadeligt inciterende paa yngre historikere.

Det kan klinge som lidt af et paradox, at den, som skabte udtrykket »at digte historie«, i sin nekrolog over Erslev fra 1930 (Kbh. Univ. Festskr. 1930, 172) forkaster lærerens sondring mellem historieforskning og historieskrivning og blot tildeler den sidste den opgave »at sammenfatte historieforskningens resultater i en læseværdig form«. Men den digterfantasi, den kunstneriske intuition, den intense personlige medleven med historiens problemer, der hos Arup forenedes med et sjældent skarpsind og en videnskabelig kombinationsevne af store maal, fandt fuld udløsning i historieforskningen og fremstillingen af dens udbytte, saaledes som han forstod og udøvede de to ting. Hans sproglige evne var stor, og faa har i Danmark skrevet historie saa udtryksfuldt som han. Fra første færd var hans stil hans egen, selv om den modnedes med aarene, fast, klar, dybt personlig, nærmere A. D. Jørgensen, vel dansk historieskrivnings fineste prosaist — med hvem Arup, trods forskel i anskuelser, var beslægtet i anlæg og temperament — end Erslevs kølige, knappe klarhed. Men nogen stilsøger var han ikke, stræbte at skrive saa mundtligt som muligt, ofte med ironien lurende, undertiden med patos eller indignation. Blandt dem, han her lærte af, var Hørup.

Fra efteraaret 1917 holdt Arup i en aarrække »kritiske forelæsninger« over Danmarks historie i middelalderen, indledet med en gennemgang af kilderne. I mangt og meget vendte han her op og ned paa tilvante forestillinger hos de unge. Hans sjældne evner som forelæser og lærer gjorde baade forelæsningerne, kildeøvelserne og examinerne over middelalderens verdenshistorie og samfundsøkonomien uforglemmelige. Han lærte sine elever at se økonomisk paa historien og historisk paa økonomien og inspirerede ved sin rigdom paa ny synspunkter.

I høsten 1925 udkom saa »Danmarks Historie«, I, »Land og Folk til 1282«, der paa 324 sider førte fremstillingen frem til Erik V. Klippings haandfæstning af 29. juli 1282, »Danmarks første Grundlov«. 1932 kom bind 2: »Stænderne i Herrevælde 1282—1624«. Dets 682 sider stadfæstede til fulde, at om en haand- eller lærebog à la Allen var der ikke mere tale.

I den danske og nordiske historikerverden var Danmarks-historien afventet med adskillig spænding. For dem, der som studenter havde fulgt Arups forelæsninger og altsaa i nogen grad var hans medvidere, var spændingen af anden art: hvorledes

vilde de ældre, lærdere og klogere historikere dømme om vor lærers værk?

Der var i de fagkyndige specialisters recensioner udtryk for høj anerkendelse, men der var ogsaa megen kritik. I ikke ringe grad skyldtes denne kritik — og end mere gælder dette naturligvis de angreb, som rettedes mod værket i konservative og andre aviser — forfatterens radikale eller demokratisk-liberale grundindstilling. Det viste sig, at Allens nationalliberale syn eller synspunkter, som laa adskillige streger til højre for Arups, havde større raaderum i danske historieinteresserede kredse, end man paa forhaand vilde have formodet. Fremfor alt var dog trofast fasthængen ved konventionelle forestillinger stærk. »Konservativ kritik« blev et rosende begreb som vist ingensinde før. Sammenlignes Arups syn med Allens, er fælles for begge dyb samfølelse med det arbejdende danske folk, i ældre tider naturligvis især bonden, og harme mod dets undertrykkere. Begge saa i Christiern II.s — eller som Arup siger: Hans Mikkelsens — borgerregering midtpunktet i vort folks politiske udvikling, den, hvis tanker kom sejrende igen i 1536, i 1660, i 1788, i 1848. Og havde Allen ejet Arups patos i udtrykket, kunde ogsaa han med overbevisning havde skrevet, at »Moder Danmark« da »havde ligesom løftet sin haand for at give dem, der vilde fremme uligheden i folket . . . en alvorlig advarsel« (D.H. II, 396). Fælles for begge var ogsaa, i modsætning til Steenstrup, fremhævelsen af kongemagtens svaghed frem til 11. aarh. og af de fri bønders betydning paa tingene. Men en dyb forskel traadte frem i værdsættelsen af de af Allen priste gamle nordbodyder »tørst efter ære og haab om bytte«, af vikingerne og de danske kongers krigspolitik, og i synet paa nationalfølelsens karakter og betydning gennem tiderne og paa Saxo's værk, denne »guldgrube« efter Arups skøn »for al den danske nationalfølelse, der særlig er bestemt ved uviljen mod andre folk« og paa forholdet dansk-tysk. Endelig i Arups opfattelse af den religiøse følelses virkekraft, som maaske finder sit mest prægnante udtryk i Grønbech-anmeldelsens ord om de »mange . . . der . . . vil paastaa, at selv næsten tusind Aars Op-læring i Kristendom endnu ikke har indgivet det danske Folk nogen meget dyb religiøs Overbevisning« (HT, 8, V, 119). Føjes hertil de mange omvurderinger af enkelte personligheder i vor historie og deres indsatser og den gennemgaaende tilbageskyd-

ning af kongernes indgriben til fordel for skiftende »ministre«, kan det ikke undre, at værket i den del af pressen, som følte sig særlig kaldet til at værne det bestaaende, traditionerne og konventionerne, blev genstand for en beskyldning som vist ingen anden dansk historisk fremstilling før eller siden.

Et staaende angrebsmotiv fra konservativ side var fremstillingen af Arup som exponent for »den materialistiske historieopfattelse«. Han havde unægtelig selv sin skyld deri, bl. a. ved de ord i Danmarkshistoriens 2. bind, hvori han udtaler sin beklagelse over, at følgerne af det 16. aarh.s prisbevægelse ikke er nøjere undersøgt, og sin formening, at »grunden er vel at søge i den uvilje, som den saakaldte materialistiske historieopfattelse vakte hos det 19. aarh.s historikere, den tanke, at folkenes politiske udvikling og hele den historiske verdensudvikling i langt højere grad end ved de aandelige værdier bestemtes ved det økonomiske livs udvikling . . .« (D.H. II, 596). Som det vil ses, ligger der dog ikke i disse ord en ubetinget tilslutning til bemeldte historieopfattelse. Og sandheden er, at Arup, der 1941 priste Hørup, fordi han ikke var »anlagt for dyberegaaende Filosoferen, der ogsaa blot tjener til at forvirre Menneskenes svage Aand«, stadig var en søgende i spørgsmaalet om de dybest virkende kræfter i historien. 1925 havde han i Rubin-nekrologen raadet til, indtil den økonomiske historieforskning nogenledes havde løst sine opgaver, helt at »undgaa enhver unødvendig sammenblanding med politisk historie« (HT, 9, III, 103) — et raad, som han dog ikke selv kan siges overalt at have fuldt konsekvent. Og 1938 vender han sig i Scandia-artikelen »Historie ved Københavns Universitet 1537—1937« mod »dagspressens historisk lærde journalister«, der saa ofte de ser deres snit dertil, skælder ud paa »noget, som de kalder den materialistiske historieopfattelse; det er den af videnskabelige forskere i historie og nationaløkonomi kun lige paa-begyndte undersøgelse af, i hvilket omfang økonomiske forhold bestemmer menneskenes politik og meninger« (Scandia IX, 12). Arup var, som Ellen Jørgensen skrev i sin kloge anmeldelse af bind I, »Historiker nok af Natur til at fængsles af de førende Skikkelser«. Det var fra denne, sin historikernatur, dybeste grund han i 1918 raabte: »Hvor længe skal det vare, inden økonomiske historikere forstaar, at ligesom i den politiske historie er det partimodsætningerne og de handlende personers optræden

paa baggrund heraf, der giver ogsaa den økonomisk-historiske skildring sin dramatik og kraft« (Anm. af J. Schovelin: »Fra Kongegunst til Selvstyre«, 1917, HT, 9, I, 157 f.). Han maatte siden høre ilde af økonomer, fordi han gav det politiske for stort raaderum. Men alt, hvad der hedder aandsliv og kunst i snævrere betydning, gik han, trods det stærke kunstneriske islet i hans sind, ganske vist mest muligt uden om, og politisk idéhistoriker var han heller ikke.

Der kan ogsaa af den, der stræber at dømme »sine ira et studio« af politisk og anden art, indvendes forskelligt mod Arups hovedværk. De meget korte kapitler med skiftende emner virker ofte hemmende for oversigten, og man savner sammenfattende vuer over en periodes forfatnings-, rets- og samfundsudvikling. Paa den anden side har Arup, bl. a. ved den nævnte fremstillingsform, evnet at forbinde den politiske og den almindelige indre historie intimere, end det før var sket, og at sætte de forskellige sider af udviklingen ind i en bestemt tidssammenhæng og i forhold til bestemte personer — med hvor stor ret i hvert enkelt tilfælde, er en sag for sig. Især i 2. bind kan fremstillingen undertiden virke noget »pakket« og for stærkt spækket med navne, aarstal og datoer. Kedelig bliver den dog aldrig, og naar man har bebrejdet Arup, at stilen for ofte brydes af hans sidebemærkninger og forklaringer, og at hans synspunkter kan virke for skurrende moderne, saa hang dette træk uudryddeligt sammen med hans trang til at ræsonnere og moralisere og med hans særegne syn paa historieskrivningens opgaver og gør i alt fald ikke bogen mindre inciterende. Med rette er der blandt danske historikere peget paa Ludvig Holberg som hans nærmeste aandsfrænde, uanset al forskel i anlæg og udgangspunkter. Men de lærde specialister og detailkritikere kan være tilbøjelige til at overse, hvor meget historien vilde have staaet i stampe, hvis ikke aander som Holberg og Voltaire undertiden havde skænket den deres opmærksomhed.

En alvorligere brist peger Poul Nørlund paa, naar han hos Arup finder »en mærkelig ringe ævne eller lyst til at leve sig ind i andre tiders og andre menneskers forestillingsæt« (Anm. af bd. I: Tilsk. 1926, I, 122). Især gælder dette dog Arups svigtende forstaaelse af det religiøse moments betydning og af, at ogsaa en krigersk fædrelandsfølelse kan være nødvendig, naar et folke-

samfund skal bestaa. I det hele er han mere paa bølgelængde med senmiddelalderen og det 16. aarh. end med de ældre kristne aarhundreder, og han underkender ingenlunde adelens og til dels ogsaa kirkens positive indsatser i dansk historie. Sikkert er dog, at hans menneskeforstaaelse havde sine bestemte grænser, og at han i flere tilfælde skød ideelle handlingsmotive for stærkt i baggrunden. Desto stærkere virker det til gengæld, naar han anerkender tilstedeværelsen af saadanne motive. — Han kunde ogsaa i sine domme for meget glemme sandheden i Renans ord, at i historien er sikkerhedens omraade yderst begrænset, og at alt, hvad vi mest ønsker at vide, ligger uden for dette omraade.

En anden ret tungtvejende indvending, fremhævet især af Knud Fabricius, Curt Weibull og Eli F. Heckscher, er, at Arup, efterhaanden som fremstillingen skrider frem, bliver for tilbøjelig til at skildre dansk udvikling for isoleret fra det øvrige Europas, til at bruge — som Heckscher skriver i en anmeldelse af Arups rids af den danske middelalders økonomiske udvikling i den af Axel Nielsen redigerede »Dänische Wirtschaftsgeschichte« (1933) — »danske politiske Hændelser til Forklaring af Kendsgerninger, der har Sidestykke næsten overalt« (HT, 10, III, 104). Den stærke koncentration om det danmarkshistoriske studium lod efterhaanden Arup i nogen grad tabe den kontakt med verdenshistorien, som oprindeligt var en saa stor styrke hos ham.

Naturligvis maa den, der vil skrive et folks historie i dens helhed, være forberedt paa indvendinger fra de forskellige omraaders specialforskere. Saadanne indvendinger har ikke manglet i diskussionen af Arups værk. I nogle tilfælde synes de at maatte godtages som svarende til forskningens nuværende stadi, i andre er det raadeligt at holde den endelige dom in suspensio, i andre igen har yngre historikere bestyrket sandsynligheden af Arups anskuelser. Hans skildring af dansk forhistorie er i mange henseender nu forældet, takket være arkæologiens nyvindinger siden 1925 og de nyere studier over bosættelsesformer, agerbrug og plovtyper i vort folks oldtid. Men har Arup her, bl. a. ved sin berømte hjulplovshypotese, ikke i nogen mon virket inspirerende, saaledes som han i høj grad har gjort det for senere dansk landbrugshistories vedkommende?

Objektiv i naturvidenskabelig forstand kan historikeren, hvis studieobjekter er de svundne tiders menneskesamfund og men-

nesker og de historiske personers handlinger og motiver, aldrig blive. Én historikertype vil være mere tilbageholdende i sine slutninger, en anden mere djærv i sine gisninger. Arup var af den sidste type. Nørlunds dom, at han besad »ringe modstandskraft overfor sine egne indfald« (Tilsk. 1926, I, 126), altsaa hørte til de mere subjektivt betonedede historikere, kan næppe bestrides. Han deler dog her skæbne med adskillige af de historieskrivere og historieforskere, hvis navne og værker vil leve gennem tiderne.

Nørlund har vel ogsaa ret i, at Arup ikke i samme forstand og udstrækning som f. ex. Steenstrup eller Erslev blev banebrydende i studiet af bestemte omraader af dansk historie. Men samme recensent betoner med god grund i sin anmeldelse af bind I, at det er »den første gennemræsonnerede fremstilling af vor oldhistorie«. Samme dom kan udstrækkes til de i 2. bind behandlede tidsafsnit. De to bind Danmarkshistorie har været stærkt omstridt og vil vedblive at være det. Trods deres mangler er de dog et storværk i nordisk historieskrivning og i dansk aands-historie. De er det ved deres forsøg paa at se vort folks udvikling ud fra et nyt syn, et mere demokratisk, et mere økonomisk og socialt betonet, ved de ny tidshistoriske enheder, hvori fremstillingen er delt — »Landsbyen«, »Øvrigheden«, »Kongen«, »Borgeren«, »Herremanden« —, ved det skarpsind og den fantasi, hvormed ny kendsgerninger er udvundet og ny retningslinier for forskningen udstukket, ved den kraft, hvormed den store opgave er grebet an, og den livfuldhed, som præger fremstillingen. For Arups elever blev han ved sit forfatterskab og sin undervisning — for at bruge Platons vending — den bremse paa hestebagen, som drev dyret frem, i tilslutning eller afstandtagen, men altid til prøvelse af gamle traditioners holdbarhed og hidtil anvendte metoders anvendelighed.

Nørlund slog 1926 til lyd for, at Arup i en aarrække burde fritages for sine andre pligthverv for at kunne føre Danmarkshistorien til ende. Naar det ikke lykkedes ham at føre den til ende — betydelige partier af bind 3 skal i øvrigt foreligge udarbejdet — skyldes dette dog næppe universitetsgerningen, som jo ogsaa har sine inspirerende sider. Hovedaarsagen var uden tvivl den strid, hvori hans afhandlinger og Danmarkshistorien indviklede ham, en strid, hvori desværre ogsaa personlige modsætningsforhold kom til at spille en rolle. Han forstod ikke mod-

standen og angrebene, da han aldrig tvivlede om sin metodes og sine anskuelsers rigtighed. Han følte sig — og visselig ikke uden grund — misforstaaet og miskendt, og dette pinte hans sind — saa kraftfuld han end vedblev at virke udadtil højt op i aarene — og lammede for lange tider hans arbejdsmod. Maaske har ogsaa de store omvæltninger i det europæiske statssamfund gennem den sidste snes aar, den tyske besættelse af Danmark og hvad der er fulgt efter, gjort ham usikker over for visse af sine synspunkter paa vort lands udvikling og existensvilkaar eller i alt fald over for betimeligheden af at fremsætte dem. Langt var udviklingen skredet bort fra den lykkelige liberalismens tidsalder, i hvilken hans værk blev undfanget. —

Til billedet af Arups videnskabelige gerning hører ogsaa hans deltagelse i planlæggelsen af det ny danske middelalderdiplomatarium, hans virke i Kommissionen for Den arnamagnæanske Stiftelse, hvis formand han var fra 1936 til sin død, i Den danske historiske Forenings bestyrelse 1913—24, især som redaktør af *Hist. Tidsskr.* 1917—24, i Det danske Selskab for Fædrelandets Historie (fra 1915), i Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie (fra 1917) og i styrelsen for Institut for Historie og Samfundsøkonomi (fra 1927). 1914—15 var han medlem af Handelsstudentkommissionen, 1920—25 af Udvalget angaaende Universitetet i Jylland. Han omfattede ikke mindst denne sag med varm interesse og mindes som en af Aarhus Universitets fædre. 1924 hævdede han i piecen »Grønland« de danske synspunkter over for Norge. 1918 var han det radikale partis repræsentant i det dansk-islandske forhandlingsudvalg i Reykjavik, 1919—50 medlem af Det dansk-islandske Nævn, 1920—46 af bestyrelsen for Det dansk-islandske Forbundsfond. Næppe nogen dansk har været saa forstaaende over for islandske ønsker og krav, senest i spørgsmaalet om aflevering af de gamle islandske haandskrifter til det folk, der skabte dem. Samme liberale forstaaelse viste han og hans hustru de unge paa Studentergaarden, hvis efor han var 1923—47. —

Naar det sidste halve aarhundredes danske historieforskning skal skildres — lad det ikke blive alt for snart, saa det rette perspektiv kan vindes — vil et stort og meget vigtigt kapitel komme til at handle om Erik Arup, hans sjældne evner som forsker og forfatter, hans fejlgreb, hans kamp for at se vort folks historie

med uhildede øjne ud fra nutidsindstilling og nutidsbehov, hans stræben efter at finde og gennemføre de videnskabeligt rigtige grundsætninger for sand historisk erkendelse.

Det var en forsker- og aandspersonlighed af dybt original støbning og stort format, som for et halvt aar siden gik bort. Blandt nordiske historikere er han en af dem, om hvem man med mindst skyhed vover at bruge ordet genial.

